

REZUMAT

ALBA IULIA ȘI DOMENIUL APARTINĂTOR ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI 16

Scopul prezentei lucrări a fost prezentarea societății reședinței princiare și a domeniului aparținător începând cu 1541 până la sfârșitul secolului 16. În urma cercetărilor efectuate am considerat oportună dezbaterea și analiza principalelor două funcții îndeplinite de Alba Iulia în două capitole majore separate, anume cea de reședință princiară respectiv cel de centru de domeniu. Punctul de plecare a constituit anul 1541 nu doar din pricina căderii Budei, ci și pentru că în acel moment reședința episcopilor transilvani și domeniile episcopale respectiv capitulare din jurul Alba Iuliei au arătat nivelul evoluției atins la sfârșitul Evului Mediu.

Societatea reședinței princiare a fost alcătuită din grupurile eterogene a straturilor eclesiastice și laice, cu legături mai strânse sau mai laxe între ele, dar toate fiind subordonate seniorului lor feudal, anume episcopului transilvan. Orașul al cărei societăți am încercat să o prezentăm în pofida lacunelor documentare, trăia viața obișnuită a orașelor și târgurilor din Ungaria și nu era fundamental diferită de celelalte reședințe episcopale din Regatul Ungar.

În epoca premodernă primul moment decisiv în viața orașului a constituit transformarea lui din centru episcopal în cea de reședință princiară în 1542. La data respectivă stările au dispus ca proprietățile episcopului Transilvaniei să fie utilizate la întreținerea curții reginei și a fiului ei sosiți în Transilvania după cucerirea Budei de către oștile otomane. Acea parte a localității Alba Iulia care avea rang orășenesc și se afla anterior în posesia episcopului Transilvaniei a ajuns în mâna reginei în urma deciziei dietei de la Târgu Mureș începând cu iunie 1542. Părțile deținute de către capitlul Transilvaniei, adică aproximativ jumătate din cartierul cetății și zona locuită de iobagii capitlului, denumită Major (rom. Alodiu), au ajuns în posesia Trezoreriei doar la sfârșitul anului 1556, de asemenea și vastul domeniu

capitular din jurul orașului. Plecarea reginei în 1551 a însemnat totodată reinstaurarea puterii episcopului asupra orașului Alba Iulia, însă reîntoarcerea reginei în 1556 a condus la o serie de schimbări radicale.

Constituirea reședinței principilor Transilvaniei se leagă, în esență, de persoana reginei Isabela și de secularizarea bunurilor bisericești din 1556. Intrarea proprietăților aparținând episcopului și capitlului în posesia aceluiași titular a presupus în primul rând unificarea lor juridică. Orașul episcopal condus de un jude și partea din urbe deținută de capitlu, care era condusă probabil de un cneaz înaintea anului 1556, a fost unificat sub jurisdicția unui singur jude primar, deși cneazul a rămas în continuare administratorul Majorului la un nivel inferior al conducerii localității. Tot în această perioadă s-au produs schimbări în componența consiliului intern și cel extern care constituiau organele de conducere al orașului. După 1556, consiliul extern era alcătuit din 20 de consuli, iar numărul juraților a crescut de la patru la șase, în fruntea cărora era un jude primar. Cartierul lipovenilor și timișorenilor, care a luat naștere după 1552, avea o guvernare separată sub autoguvernarea propriilor juzi, dar subordonate judeului primar al Alba Iuliei. Reglementările reginei s-au manifestat și pe plan economic. Astfel privilegiile economice ale orașului Alba Iulia includeau dreptul de a organiza târguri și iarmaroace.

În timpul domniei reginei Isabela și al principelui Ioan Sigismund, în Alba Iulia curtea princiară a luat în posesie casele membrilor societății ecleziastice dinaintea secularizării, însă principele nu și-a dorit să-și stabilească reședința aici în viitor. Este cunoscut faptul că intenționa să-și stabilească o nouă reședință în Sebeș, aproape de Alba Iulia, care însă nu a putut fi realizată din cauza morții premature a principelui. Este o evidență așadar, că după moartea principelui Ioan Sigismund orașul Alba Iulia a rămas reședință princiară datorită voinței principelui Ștefan Báthory. Probabil tot de persoana lui Ștefan Báthory se leagă restructurarea consiliului orașenesc, autoritățile urbane fiind reprezentate după 1571 de un jude primar, 12 jurați și un consiliu alcătuit de 40 de senatori. În această perioadă autoguvernarea lipovenilor și timișorenilor a încetat să mai funcționeze.

A doua parte a lucrării abordează tematica domeniului princiar din jurul reședinței princiare. Domeniul a fost alcătuit de două părți distincte: domeniul episcopal și cel capitular. Domeniul episcopal cuprindea 17 posesiuni, iar cel capitular 50. După 1556 Alba Iulia a devenit nu doar reședința principilor transilvani, ci și centrul administrativ, economic și juridic al acestui vast domeniu. Pe teritoriul domeniului nu s-a aflat nici un oraș liber regal, doar opt târguri: însăși reședința princiară, Abrud, Aiud, Crișu, Ighiu, Șard, Teiuș și Zlatna.

Creșterea domeniului începând cu secularizarea bunurilor bisericești a avut un impact nemijlocit asupra organizării și administrării acestuia. Schimbarea față de organizarea administrativă din perioada anterioară (provisor, viceprovisor, oficiali, raționiști) consta în numirea în fruntea domeniului a unui provisor princiar, având doi viceprovisori, care dispuneau de mai mulți oficiali.

Domeniul episcopal, respectiv cel capitular a fost alcătuit la finele Evului Mediu din unități administrativ-teritoriale de mici dimensiuni, numite oficiolate (*officiolatus*), care s-au aflat sub conducerea unui oficial. Această situație a dăinuit mai apoi și după secularizare, iar oficiolatele au funcționat în continuare aidoma celor din epoca medievală. Oficialii dădeau socoteală despre activitatea lor provisorilor și aveau îndatoriri economice, administrative și juridice. Centrele oficiolatelor au fost centrele urbane importante de pe teritoriul domeniului, precum Abrud, Aiud sau Zlatna, și au funcționat ca centre secundare pe lângă Alba Iulia.

Posesiunile și târgurile aflate în apropierea reședinței princiare au constituit un suport demografic și economic important pentru Alba Iulia. Târgurile precum Cricău, Șard și Ighiu, ale căror putere economică se baza pe viticultură, aveau legături strânse cu Alba Iulia încă din Evul Mediu, iar aceste legături deveneau și mai puternice în urma așezării în aceste localități a membrilor armatei princiare și a nobilimii de curte.

Pe baza cercetării efectuate am prezentat pe de o parte procesul schimbării centrului episcopal în reședință princiară, pe de altă parte transformarea domeniului episcopal și capitular în domeniu princiar. Pe cursul prezentării am pus accent pe expunerea acelor transformări decisive care au influențat dezvoltarea societății reședinței și a domeniului princiar.